

УДК 159.922.8

І.О.Корнієнко

## ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ ВІД СПЕЦИФІКИ НАВЧАННЯ І СТАТІ

У статті обговорюються результати дослідження опанувальної поведінки студентів молодших курсів в залежності від напрямку підготовки та від статі студента. Визначено основні особливості опанування важкими ситуаціями студентами молодших курсів. Проведено порівняння результатів дослідження, з позицій особистісних та ситуативних детермінант опанування.

**Ключові слова:** форми опанування, ресурси, юнацтво, співробітництво, стать, стилі реагування.

В статье обсуждаются результаты исследований совладающего поведения студентов младших курсов в зависимости от специальности и пола студента. Определяются основные особенности совладания со сложными жизненными ситуациями студентами младших курсов. Проведено сравнение результатов исследования исходя из позиций личностных и ситуативных детерминант совладания.

**Ключевые слова:** формы совладания, ресурсы, юношество, сотрудничество, пол, стили реагирования.

**Проблема** діагностики опанувальної поведінки особистості студента має суперечливий характер і є актуальною для дослідників копінг. Інтеріндивідуальні, інтраіндивідуальні та особистісно-орієнтовальні методи досліджують окремі виміри феномену опанування, ефективність яких доводиться науковцями з відчутними різницями у підходах [6; 10]. Жоден не здатний адекватно вимірювати і надавати адекватну інтерпретацію опануванню, незалежно від ситуації. Найбільш оптимальним для дослідження копінг поведінки є інтегративний, або CORE-підхід, який враховує вплив як особистісних, так і ситуативних факторів при виборі стратегій поведінки у ситуації неспіху [4]. Розвиток процесу опанування розглядається у взаємозв'язку особистісних та ситуаційних параметрів. Спроба інтегративного використання, притримуючись принципу взаємодоповнюваності ситуативного та

особистісного підходів, знайшла своє відображення у авторській методиці дослідження опанувальної поведінки, яка оперує п'ятьма шкалами-факторами, і була апробована у Мукачівському державному університеті. Авторська методика базується на основі опитувальника SACS «Стратегії подолання стресових ситуацій», CISS «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях», WCQ «Опитувальник способів опанування», та ACS «Юнацька копінг-шкала» [5]. У ході дослідження були помічені певні відмінності у особливостях опанування як у респондентів з різних факультетів, так і різної статі. Враховуючи актуальність та не розробленість зазначеної проблеми, **метою даної статті** є психологічний аналіз та експериментальне вивчення особливостей копінг-поведінки у студентів молодших курсів в залежності від напрямів підготовки та статі.

Експериментальною групою виступили студенти факультетів туризму, економіки і менеджменту та технологічного факультетів, спеціальностей туризм, готельне господарство, фінанси і аудит, облік і аудит, маркетинг, швейні вироби, взуття, шкіргалантерейні та лимарні вироби. Перед тим, як перейти до аналізу результатів, необхідним кроком є визначення норм шкал авторського опитувальника: «Пошук соціальної підтримки»  $X_{\text{сер.вираженість}} = 22,50$ ; «Асоціальні дії»  $X_{\text{сер.вираженість}} = 17,00$ ; «Вирішення проблеми»  $X_{\text{сер.вираженість}} = 18,93$ ; «Ігнорування»  $X_{\text{сер.вираженість}} = 9,26$ ; «Самозвинувачення»  $X_{\text{сер.вираженість}} = 12,57$ .

Перейдемо до аналізу результатів за факультетами. Середні значення факультету туризму подані на рисунку 1. Як бачимо студенти факультету туризму демонструють занижені показники за шкалою «Пошук соціальної підтримки» –  $X_{\text{сер}} = 20,58$ , «Асоціальні дії» –  $X_{\text{сер}} = 16,33$ , «Вирішення проблеми» –  $X_{\text{сер}} = 17,26$ , «Самозвинувачення» –  $X_{\text{сер}} = 10,69$  та завищені показники за шкалою «Ігнорування» –  $X_{\text{сер}} = 10,35$ .

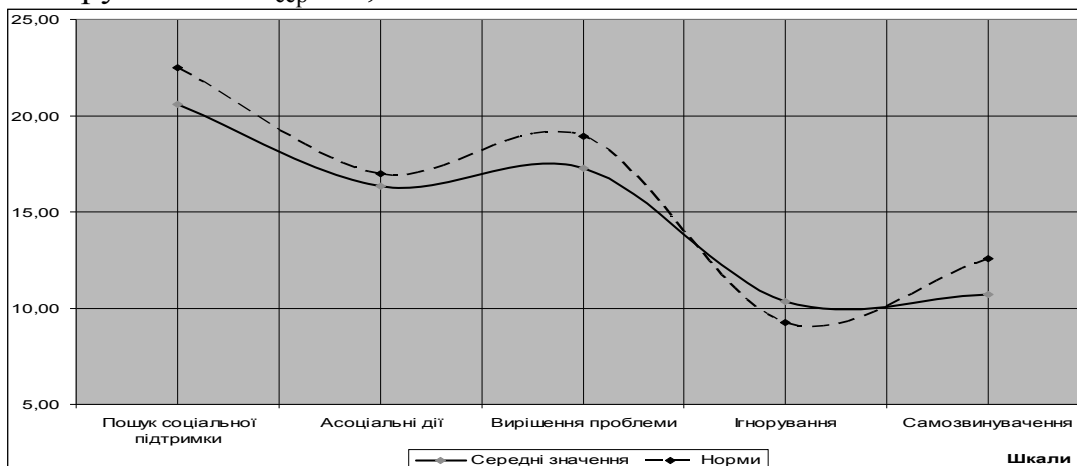
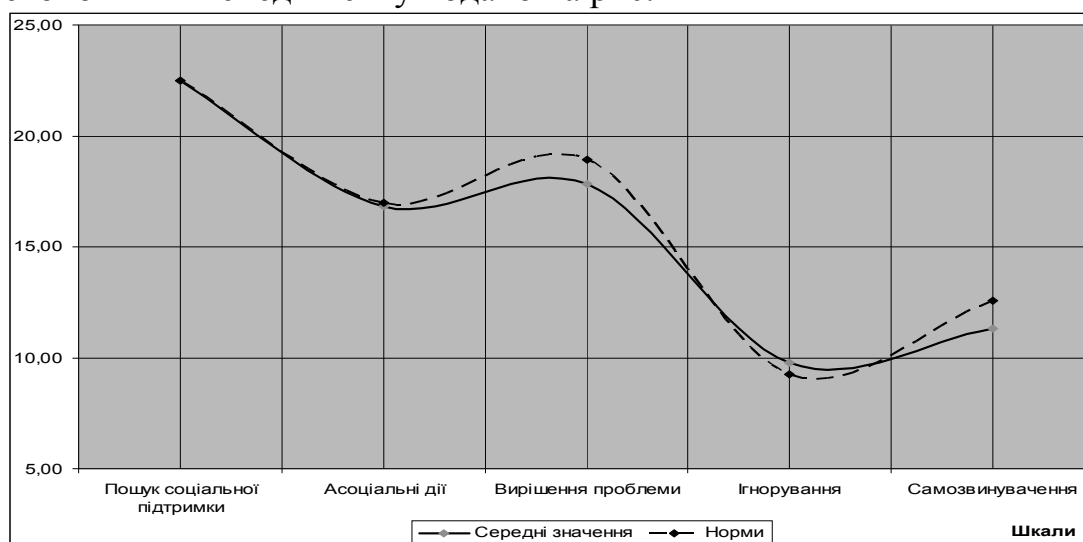


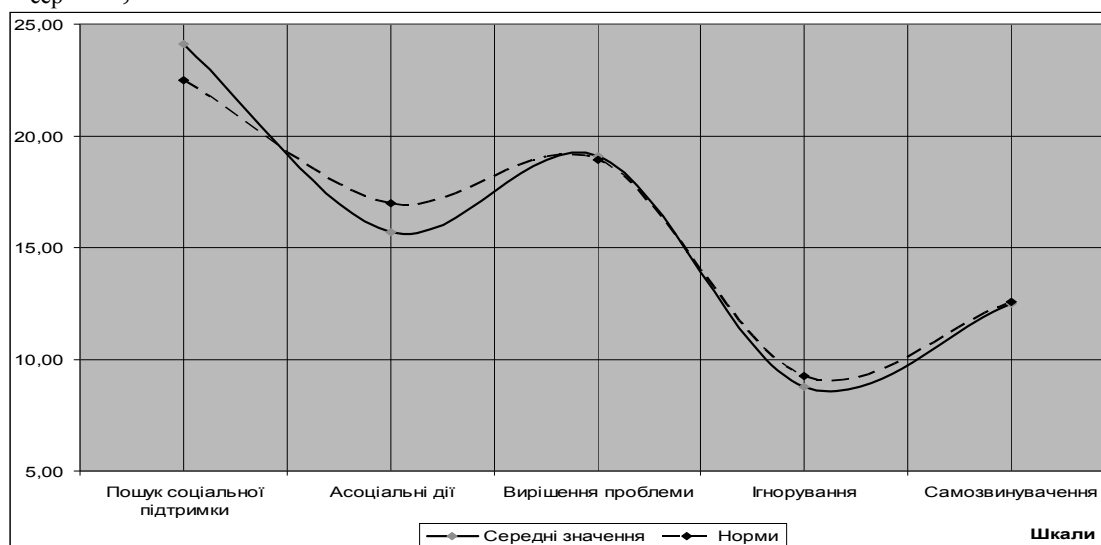
Рис. 1. Розподіл середніх значень досліджуваних факультету туризму.

Студенти факультету економіки і менеджменту демонструють занижені показники за шкалою «Вирішення проблеми» –  $X_{\text{сер}}=17,90$ , «Самозвинувачення» –  $X_{\text{сер}}=11,30$ , завищені показники за шкалою «Ігнорування» –  $X_{\text{сер}}=10,00$  і майже нормативні показники за шкалами «Пошук соціальної підтримки» –  $X_{\text{сер}}=22,5$ , «Асоціальні дії» –  $X_{\text{сер}}=16,8$ . Наочно розподіл за факультетом економіки і менеджменту подано на рис.2



**Рис. 2. Розподіл середніх значень досліджуваних факультету економіки і менеджменту.**

Студенти технологічного факультету демонструють занижені показники за шкалами «Асоціальні дії» –  $X_{\text{сер}}=15,7$ , «Ігнорування» –  $X_{\text{сер}}=8,80$ , завищені показники за шкалою «Пошук соціальної підтримки» –  $X_{\text{сер}}=24,10$  і майже нормативні показники за шкалами «Вирішення проблеми» –  $X_{\text{сер}}=19,10$ , «Самозвинувачення» –  $X_{\text{сер}}=13,11$ .



**Рис. 3. Розподіл середніх значень досліджуваних технологічного факультету.**

Для того, щоб статистично перевірити наявність або відсутності залежності стратегій опанування та специфіки навчання було застосовано аналіз ANOVA. Перед застосуванням дисперсійного аналізу для перевірки гомогенності вибірок був застосований тест Лівена, результати якого свідчать, що статистично достовірних відмінностей дисперсій не спостерігається (див. таблицю 1), а це означає, що дисперсійний аналіз можна використовувати для даних сукупностей.

Таблиця 1

**Перевірка гомогенності дисперсії вибірок за факультетами  
(за критерієм Лівена)**

Шкали	Критерій Лівена	df1	df2	Рівень знач. (2-ст.)
Пошук соц. підтримки	1,026	2	141	,361
Асоціальні дії	,329	2	141	,720
Вирішення проблеми	1,555	2	141	,215
Ігнорування	,246	2	141	,782
Самозвинувачення	1,341	2	141	,265

Для вирішення задачі порівняння середніх значень студентів трьох факультетів використовуємо дисперсійний аналіз ANOVA. Даний метод дозволяє порівнювати вибірки більш ніж за одним критерієм, коли поділ вибірки робиться за декількома номінативним змінними, кожна з яких має дві або більше градацій (див таб. 2).

Таблиця 2

**Дисперсійний аналіз ANOVA за факультетами**

Шкали		Сума квадратів	Ступені вільності df	Середній квадрат	F	Значимість
Пошук соц. підтримки	Між групами	125,930	2	62,965	4,581	,012
	В середині груп	1937,896	141	13,744		
	Разом	2063,826	143			
Асоціальні дії	Між групами	26,249	2	13,124	,744	,477
	В середині груп	2488,390	141	17,648		
	Разом	2514,639	143			
Вирішення проблеми	Між групами	29,621	2	14,811	1,314	,272
	В середині груп	1589,018	141	11,270		
	Разом	1618,639	143			
Ігнорування	Між групами	21,087	2	10,544	1,132	,325
	В середині груп	1313,072	141	9,313		
	Разом	1334,160	143			
Само звинувачення	Між групами	57,894	2	28,947	2,267	,107
	В середині груп	1800,099	141	12,767		
	Разом	1857,993	143			

Результати дисперсійного аналізу за факультетами відповідають прогнозованим. Рівні значимості за всіма шкалами більше за 0,05 (див. таблицю 1). Міжгрупова варіативність значно менша внутрішньогрупової. Таким чином статистично достовірно спростована гіпотеза про наявність зв'язку специфіки навчання і особливостями опанувальної поведінки. Тим не менш значення першої шкали звертає на себе увагу. Середнє значення зростає починаючи від факультету туризму –  $X_{\text{сер}}=20,67$ , факультету економіки і менеджменту –  $X_{\text{сер}}=22,60$  до технологічного факультету –  $X_{\text{сер}}=24,15$ . Причини зростання середнього значення та найменше отримане значення рівня значимості ( $p=0,12$ ) потребувало подальшого з'ясування.

Обґрунтуванням відповіді є те, що на технологічному факультеті навчаються переважно дівчата, що, можливо, і спричинило таку варіативність середніх значень по відношенню до інших факультетів. Для того, щоб перевірити це припущення, а також визначити можливі подальші впливи статі респондентів на репертуар опанувальної поведінки, ми розділили всі анкети за статтю і зробили дисперсійний аналіз.

Перед тим, як перейти до аналізу результатів, зупинимось нижче на аналізі специфіки сприйняття, переживання і опанування ситуаціями неуспіху юнаками та дівчатами. Чи існує специфіка «жіночих» та «чоловічих» стресорів, а також стилів реагування на них? Огляд літератури показує її наявність, але однозначної відповіді нема.

На сьогодні не існує переконливих доказів, які б свідчили, хто краще, чоловіки або дівчата справляються з ситуаціями неуспіху. Індивідуальні відмінності і діапазон можливих стресорів, важких ситуацій, ситуацій неуспіху і способів реагування в них настільки великий, що грубий поділ за статевою ознакою не завжди правомірний. Кількісні дані свідчать, що у жінок частота емоційних порушень більша, тоді як передчасна смерть або важкі хвороби, які безпосередньо пов'язані з дією різних стресорів, більше розповсюджені серед чоловіків [2; 3].

Питання про відмінності між чоловічою та жіночою статтю пов'язане з подвійною детермінацією ознак, які вивчаються. Врахування еволюційно-біологічного фактору призводить до розуміння статі, як конституційної координати, що обумовлює відмінності між групами людей різної статі з боку несоціальних впливів. Розуміння людської поведінки, як соціального феномену, що постійно зазнає впливу культурного контексту, призводить до розуміння гендерної або сексуальної ролі, яка приписується

суб'єкту як члену групи. У цьому випадку йде мова про статево рольові стереотипи, або гендерні відмінності, що обумовлюють жіночий або чоловічий тип поведінки.

Вважається, що потреба у підтримці, прояву емоцій і намагання розділити їх з іншими більш властива жінкам, що і яскраво підтверджують результати нашого дослідження. Чоловіча схема поведінки включає прагнення бути фізично і інтелектуально активним, емоційно незалежним, не проявляти ознак слабкості, наприклад, обговорюючи свої проблеми або поганий настрій з іншими людьми. Тенденція «емоційного співробітництва» серед чоловіків проявляється більш рідко. Разом з тим, виявляється все більше доказів обмеженості, пагубності типово чоловічої моделі поведінки у складних життєвих ситуаціях [6; 7]. Успішний опір життєвим труднощам, емоційна стабільність неможливі без наявних близьких відносин, які необхідні більшості як чоловіків, так і жінок.

Стили реагування чоловіків і жінок проявляються при виборі копінг– стратегій. Є.С.Балабанова зокрема, відмічає, що жінка, яка переживає труднощі, намагається міркувати про можливі причини такого свого стану, тоді як чоловік намагається відгородитися від депресивних емоцій, концентруючись на чомусь іншому, збільшуючи фізичну активність для того щоб таким чином вивести себе з негативного стану. Модель також передбачає, що жіноча реакція «докладно обміркувати» характеризується нав'язливою тенденцією до фокусування на проблемі, збільшує її уразливість до депресії [1].

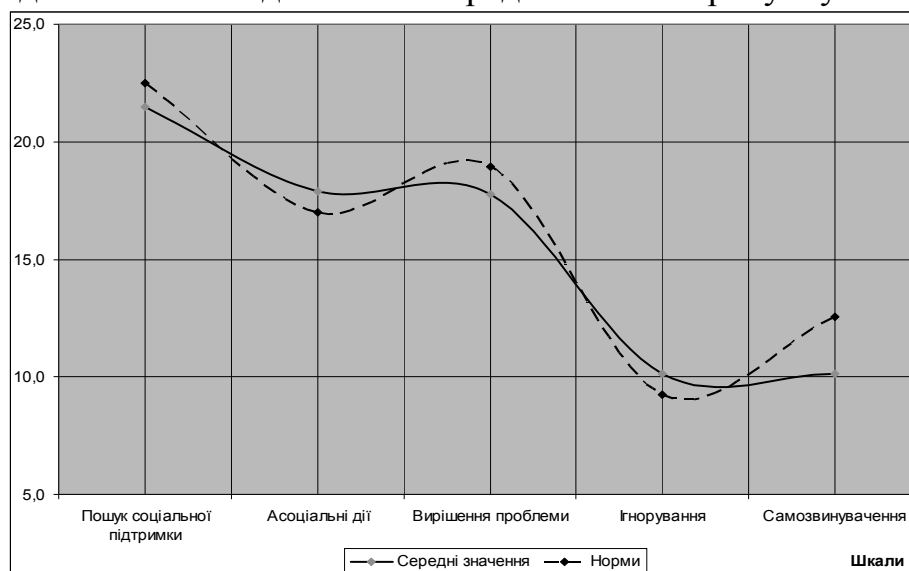
Дослідники довели, що юнаки і дівчата дають різні оцінки одним і тим важким ситуаціям та ситуаціям неспіху. Так, дівчата оцінюють їх у чотири рази більш загрозливо, ніж юнаки такого ж самого віку. Вони описують одну і ту саму проблему як більш складну, і навіть після її закінчення продовжують думати про неї. Юнаки ж такої активності не демонструють, втягуються у ситуацію не так сильно, намагаються подолати стрес самотійно і швидше забувають про виниклі труднощі [8]. Дівчата більш схильні до впливу, в першу чергу із свого соціального оточення, міжособистісні стосунки викликають у них набагато більший інтерес ніж у юнаків. Е.Фрайденберг визначила, що дівчата частіше використовують такі стратегії опанування, як пошук соціальної підтримки, фантазування, мрії, зняття напруги по відношенню до юнаків, які проявляють вищу активність, зокрема фізичну [11].

За Тейлором, ступінь потреби у співробітництві, об'єднання з іншими є однією з найбільш істотних статевих відмінностей, контрольованих на гормональному рівні. Типово жіночу поведінку

у ситуації неспіху можна охарактеризувати, як пасивне, орієнтоване на виживання і пошук соціальної підтримки. Такій стратегії відповідають низька самооцінка, завищений рівень тривожності, невпевненість у власних силах [9].

С.О.Хазова, вивчаючи специфіку опанування обдарованих старшокласників, отримала дані про те, що у важких ситуаціях дівчата частіше орієнтуються на підтримку інших, мріють про чудо, звертаються до релігії і частіше хвилюються про наслідки. Така модель поведінки передбачає високу емоційність, нерішучість, підтримує схильності до хвилювання, тобто орієнтована на емоційне опанування і отримання соціальної підтримки. Поведінка юнаків пов'язана з замкненістю, не розголошенням своїх проблем. Встановлені кореляції між маскулинністю і використанням рухової активності, схильністю об'єднуватися з тими, хто має схожі проблеми. Від'ємно пов'язані з маскулинністю такі стратегії, як пошук підтримки, надія на чудо, хвилювання про майбутнє, отримання соціального схвалення [4; 5]

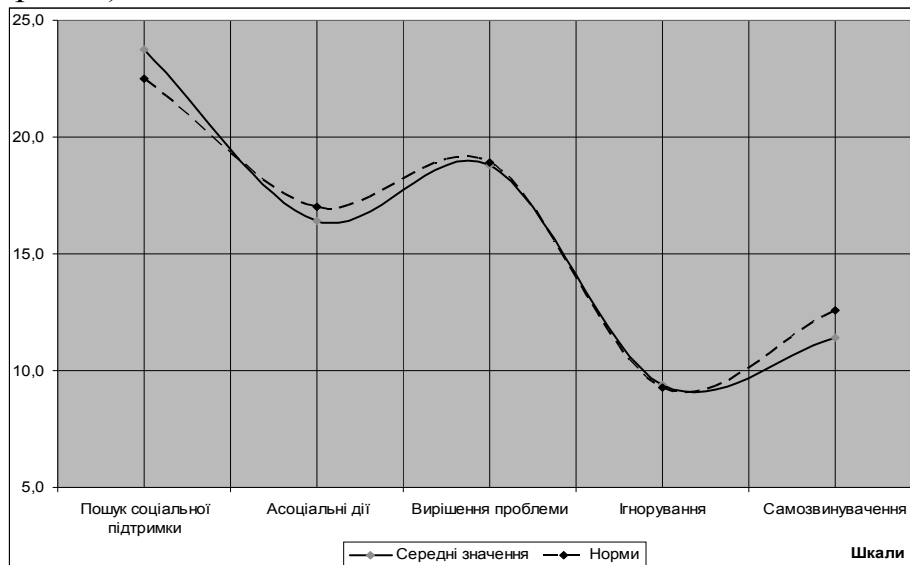
Повертаючись до результатів даного дослідження, зауважимо, що перш ніж розглянути показники дисперсійного аналізу доцільно проаналізувати статистичні дані. Отже, юнаки демонструють занижені показники за шкалою «Пошук соціальної підтримки» –  $X_{\text{сер}}=21,50$ , «Вирішення проблеми» –  $X_{\text{сер}}=17,80$ , «Самозвинувачення» –  $X_{\text{сер}}=10,20$  та завищені показники за шкалами «Асоціальні дії» –  $X_{\text{сер}}=17,90$ , «Ігнорування» –  $X_{\text{сер}}=10,10$ . Наглядно показники для юнаків представлені на рисунку 4.



**Рис. 4. Динаміка показників у групі – юнаки.**

Дівчата демонструють занижені показники за шкалами «Асоціальні дії» –  $X_{\text{сер}}=16,4$ , «Самозвинувачення» –  $X_{\text{сер}}=11,4$ ,

завищені показники за шкалою «Пошук соціальної підтримки». (див. рис. 5).



**Рис. 5. Динаміка показників у групі – дівчата.**

Так само, як і при дисперсійному аналізі за специфікою навчання, з самого початку перевіряємо гомогенність дисперсій за критерієм Лівена для того, щоб підтвердити адекватність результатів (таблиця 3).

*Таблиця 3*

**Перевірка гомогенності дисперсії вибірок за статтю  
(за критерієм Лівена)**

	Критерій Лівена	df1	df2	Sig.
Пошук соц. підтримки	6,206	1	142	,014
Асоціальні дії	2,468	1	142	,118
Вирішення проблеми	,194	1	142	,661
Ігнорування	1,357	1	142	,246
Самозвинувачення	2,793	1	142	,097

Тест Лівена свідчить, що статистично достовірних відмінностей дисперсій не спостерігається,  $p > 0,05$ , тому дисперсійний аналіз може бути використаний на цих вибірках. Якісно-кількісний аналіз результатів свідчить, що статистично достовірних відмінностей за шкалами 2-5 не спостерігається. Проте за шкалою «Пошук соціальної підтримки» спостерігається суттєва



статистично значима розбіжність за статтю. Див. розшифрований дисперсійний аналіз за статтю у таблиці 4.

Таблиця 4

## Дисперсійний аналіз ANOVA за статтю

Шкали		Сума квадратів	Ступені вільності df	Середній квадрат	F	Значимість
Пошук соц. підтримки	Між групами	180,782	1	180,782	11,540	,001
	В середині груп	2224,524	142	15,666		
	Разом	2405,306	143			
Асоціальні дії	Між групами	76,424	1	76,424	4,609	,034
	В середині груп	2354,569	142	16,581		
	Разом	2430,993	143			
Вирішення проблеми	Між групами	62,831	1	62,831	6,298	,013
	В середині груп	1416,725	142	9,977		
	Разом	1479,556	143			
Ігнорування	Між групами	19,452	1	19,452	2,833	,095
	В середині груп	975,103	142	6,867		
	Разом	994,556	143			
Само-звинувачення	Між групами	57,305	1	57,305	4,702	,032
	В середині груп	1730,521	142	12,187		
	Разом	1787,826	143			

Отже, за шкалою «Пошук соціальної підтримки» у юнаків середнє значення  $X_{\text{сер}} = 21,5$ , в той час коли у дівчат  $X_{\text{сер}} = 23,8$ , на рівні значимості  $p = 0,01$ . Це свідчить про те, що ключовими змістовними характеристиками дівчат є потреба в соціальній підтримці, постійному схваленні оточуючими їх дій. Даний результат є прогнозований, про що свідчить ряд досліджень, проведених психологами у напрямку гендерних особливостей, зокрема дослідження Крюкової Т.Л., яке повністю підтверджує отриманий результат [4; 5]. Таким чином, у нас є достатньо підстав зробити висновок, що специфіка навчання на різних факультетах, на відміну від статі, не впливає на формування у студентів різного репертуару опанувальних стилів. Отримані результати підтвердили факт гомогенності вибірки.

## Список використаних джерел

1. Балабанова Е.С. Гендерные различия стратегий совладания с жизненными трудностями / Е.С. Балабанова // Социологические исследования. – 2002. – № 1.
2. Джидарьян И.А. Проблема общей удовлетворенности

жизнью: теоретическое и эмпирическое исследование. Сознание личности в кризисном обществе / И.А.Джидарьян, Е.В.Антонова. – М.: Институт психологии РАН, 1995. – С. 76 - 94.

3. Дикая Л.Г., Махнач А.В. Отношение человека к неблагоприятным жизненным событиям и факторы его формирования / Л.Г.Дикая, А.В. Махнач // Психол. журнал. –1996. – №3. – С. 137–148.

4. Крюкова Т.Л., Сапоровская М.В., Куфтяк Е.В. Психология семьи: жизненные трудности и совладание с ними: Монография / Крюкова Т.Л., Сапоровская М.В., Куфтяк Е.В. – Кострома: РЦОИ «Эксперт-ЕГЭ», 2004. – 478 с.

5. Крюкова Т.Л. О методологии исследования и адаптации опросников диагностики совладающего поведения / Психология и практика. Сост. В.А. Соловьева, Крюкова Т.Л. – Кострома: Изд-во КГУ им. Некрасова, 2001. –С. 66 - 72.

6. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейской, российской и американской традиций / Либин А.В. – М.: Смысл: Per Se, 2000. – 558 с.

7. Либина А., Либин А. Стили реагирования на стресс: психологическая защита или совладание со сложными обстоятельствами? Стиль человека: психологический анализ / А.Либина, А.Либин. – М.: Смысл, 1998. –С. 190 – 204.

8. Seiffge - Krenke I. Stress, Coping and Relationships in Adolescence / Seiffge - Krenke I. – Lawrence Erlbaum Ass. Inc., Publishers. 1995.

9. Taylor, Sh. E. Health Psychology / Taylor, Sh. E. – McGraw-Hills, Inc. 1995.

10. Stress, Coping and Resiliency in Children and Families /Ed. by E.M. Hetherington, E.A. Blechman – Lawrence Erlbaum Ass. Inc., Publishers. Mahwah, New Jersey. 1996.

11. Frydenberg, E., Lewis, R. Adolescent coping styles and strategies. Is there functional and dysfunctional coping? / E.Frydenberg, R.Lewis. – Australian J. of Guidance and Counseling, 1991.

The thesis of coping behavior in reliant to sex and students' specialty is reviewed in the article. The characteristics of specific situations that junior students cope are given as a complex of personal and situational.

**Keywords:** coping styles, recourses, adolescence, cooperation, sex, reacting patterns.

*Отримано 05.03.2009*